

РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF YOUNG SCHOOL STUDENTS AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

У статті розглянуто проблему формування креативних здібностей у молодших школярів на уроках української мови. Проаналізовано сучасні підходи учених до цієї проблеми. Узагальнивши їх, з'ясовано ключові слова, що розкривають сутність досліджуваного питання. «Креативність» передбачає здатність особистості до творчості, тобто до створення чогось нового, що характеризується оригінальністю у підходах розв'язання завдань. «Креативність молодшого школяра» є загальною характеристикою особистості учня, яка виявляється у навчально-пізнавальній діяльності й показує її здатність до самостійного вибору оригінального шляху вирішення навчальних завдань. «Креативні здібності у процесі вивчення української мови» – це індивідуально-психологічні особливості учня, що забезпечують успішне оволодіння компетенціями з предмету «Українська мова» та ефективну їх реалізацію в мовленнєвій діяльності. Розглянуто розвиток креативності молодших школярів крізь призму інноваційної діяльності вчителя на уроці української мови у початковій школі. Підкреслено, що розвиток творчості у молодшого школяра здійснюється поетапно під час усього освітнього процесу. Сформульовано специфічні педагогічні умови, що спрямовані на розвиток у молодших школярів креативності: створення творчого мовленнєвого середовища; застосування інноваційних методів навчання, що мотивують молодших школярів до пошуку нестандартних рішень у засвоєнні мовних понять, їх застосуванні у мовленнєвій практиці. Здійснено методичний опис означених умов. Досліджено, що створення творчого мовленнєвого середовища досягається завдяки репродуктивним вправам; ситуаційним завданням діалогічного та монологічного спрямування; мовним іграм; медіапродуктам. Наведено конкретні приклади їх застосування. Описано окремі інноваційні методи навчання, що спрямовані на розвиток в учнів креативності. Закцентовано увагу на методі дослідження мовних явищ, що зумовлено змістовою лінією мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту початкової освіти. Наведено приклад застосування методу дискусії під час вивчення мовної теми. Перелічено й інші інноваційні методи навчання, що мають місце у практиці роботи початкової школи. **Ключові слова:** креативність, креативні здібності, урок української мови, початкова школа, специфічні педагогічні умови.

The article deals with the problem of formation of creative abilities of younger schoolchildren during Ukrainian language lessons. Modern approaches of scientists to this problem were analyzed. After summarizing them, the key words that reveal the essence of the researched question were clarified. "Creativity" implies an individual's ability to be creative, i.e. to create something new, characterized by originality in problem-solving approaches. "Creativity of a junior high school student" is a general characteristic of a student's personality, which is manifested in educational and cognitive activities and shows his ability to independently choose an original way of solving educational tasks. "Creative abilities in the process of learning the Ukrainian language" are the individual and psychological characteristics of the student, which ensure the successful mastery of competences of the subject "Ukrainian language" and their effective implementation in speech activity. The development of creativity of younger schoolchildren is considered through the prism of the teacher's innovative activity in the Ukrainian language lesson in primary school. It is emphasized that the development of creativity in a junior high school student is carried out in stages during the entire educational process. Specific pedagogical conditions aimed at the development of creativity in younger schoolchildren were formulated: creation of a creative speech environment; application of innovative teaching methods that motivate younger schoolchildren to find non-standard solutions in learning language concepts, their application in speech practice. A methodical description of the specified conditions was carried out. It has been studied that the creation of a creative speech environment is achieved thanks to reproductive exercises; a situational task of dialogic and monologic direction; language games; media products. Specific examples of their application are given. Some innovative teaching methods aimed at developing students' creativity were described. Attention is focused on the method of researching language phenomena, which is determined by the content line of the language and literature educational field of the State Standard of Primary Education. An example of the use of the discussion method during the study of a language topic is given. Other innovative methods of teaching that take place in the practice of elementary school work are also listed. **Key words:** creativity, creative skills, Ukrainian language lesson, primary school, specific pedagogical conditions.

УДК 373.3.015.311-026.15:373.3.016:811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.3.9>

Хома О.М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Вітчизняна освіта набуває нового змісту, в основі якого формування ключових компетентностей, педагогіка партнерства, дитиноцентризм й застосування інновацій в освітньому процесі. «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів,

інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного,

творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»[5].

На формування творчої особистості молодшого школяра спрямовані Концепція Нової української школи, новий Державний стандарт початкової освіти, що «передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи)» [3]. Змістові лінії мовно-літературної освітньої галузі сформульовані таким чином, що молодший школяр пізнає мовні явища не через вписані правила, а дослідження, їх порівнюючи та зіставляючи. Постає проблема щодо розвитку у молодших школярів креативності у контексті освітніх реформ.

Аналіз останніх досліджень. Розвиток креативності у молодших школярів на уроках української мови є предметом вивчення низки науковців. Відтак, М. Вашуленко видано новий навчально-методичний посібник «Методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу», в якому розкрито сучасні підходи до навчання української мови за змістовими лініями мовно-літературної освітньої галузі [1].

Шляхи реалізації інтегративного підходу в початковій школі сформульовано Н. Ларіоновою, Н. М. Стрельцовою. На їх думку, ідея інтеграції в освіті є значним здобутком дидактики, оскільки за умови її успішного методичного впровадження реалізується мета якісної освіти, тому інтеграція як вимога об'єднання в ціле компонентів об'єктів навчання є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого уможливується створення в учнів цілісного уявлення про об'єкт, що вивчається, формується міжпредметна компетентність як здатність учня застосувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей [6].

Креативність молодшого школяра, за формулюванням Т. Воробйової, – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною... Компонентний склад креативних здібностей дітей початкової школи: продуктивна уява, креативне мислення (поєднання елементів творчого й критичного мислення), інформаційна грамотність [2].

В. Павленко формулює зовнішні та внутрішні умови розвитку креативності молодшого школяра, з-поміж зовнішніх називає такі: створення в класі креативного освітнього середовища для діяльності молодших школярів; системне використання вчителем інтерактивних, пошукових і дослідницьких методів навчання; розвиток самостійності учнів у креативній діяльності; наслідування учнями креативної діяльності вчителя; соціальне оточення (сімейне) [8]. Увага учених до цієї проблеми з погляду Концепції Нової української школи підтверджує актуальність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті: розкрити шляхи розвитку креативних здібностей на уроках української мови у початковій школі. Завданнями є: сформулювати ключові слова з проблеми; визначити педагогічні умови розвитку у молодших школярів креативних здібностей; розкрити шляхи їх реалізації на уроці української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початковому етапі нашої наукової розвідки нами з'ясувалося значення ключових понять: «креативність», «креативні здібності». Вони у полі наукового пошуку як психологів, так й педагогів. Ми зацентруємо увагу на педагогічній складовій цих дефініцій. За Словником-довідником з професійної педагогіки, «креативність Creativity (від лат. creatio – створення) – це процес та комплекс інтелектуальних та особистісних особливостей індивіда, що сприяє самостійному висунуванню проблем, генеруванню більшої кількості оригінальних ідей та нешаблонному їх рішенню» [10, с. 94]. За Л. Задорожною, креативні здібності – такі особистісні риси, що дають можливість людині по-новому поглянути на відомі предмети, явища, побачити в них нові закономірності, зв'язки, по-новому уявити побачене, придумати дещо нове, раніше невідоме. Креативна особистість – особистість, яка має внутрішні передумови (особистісні утворення, нейрофізичні задатки, специфіку когнітивної сфери), що забезпечують її творчу активність [4].

Узагальнивши ключові поняття, можемо стверджувати, що креативність – це здатність особистості до творчості, тобто до створення чогось нового, що характеризується оригінальністю у підходах розв'язання завдань. «Креативні здібності у процесі вивчення української мови» – це індивідуально-психологічні особливості учня, що забезпечують успішне оволодіння компетенціями з предмету «Українська мова» та ефективну їх реалізацію у мовленнєвій діяльності.

Видається на перший погляд, що творчість й креативність є ідентичними поняттями, проте дослідження учених показує, що вони є близькими, але не тотожними. В. Павленко з цього приводу зазначає: «Креативність і творча діяльність

є взаємопов'язаними поняттями. Творча діяльність є фундаментом, передумовою розвитку креативності, метою розвитку особистості. У навчальному процесі творча діяльність учнів виступає як організована вчителем навчально-творча або творчо-пізнавальна діяльність. Креативність молодшого школяра є складним синтетичним поняттям. Розвиток креативності пов'язаний із створенням нового, оригінального продукту в процесі навчально-творчої діяльності» [9].

Ми розглядаємо розвиток креативності молодших школярів крізь призму інноваційної діяльності вчителя початкової школи на уроці української мови. Підкреслимо, що розвиток творчості у молодшого школяра здійснюється поетапно, в процесі усієї навчальної діяльності. Акцентуємо увагу на дотриманні в освітньому процесі специфічних педагогічних умов: створення творчого мовленнєвого середовища; застосування інноваційних методів навчання, що мотивують молодших школярів до пошуку нестандартних рішень у засвоєнні мовних понять, їх застосуванні у мовленнєвій практиці. Здійснимо методичний опис означених умов.

Створення творчого мовленнєвого середовища, за нашим дослідженням, досягається завдяки: а) репродуктивним вправам; б) ситуаційним завданням діалогічного чи монологічного спрямування; в) мовним іграм; г) медіапродукції.

Репродуктивні вправи – чистомовки, повільномовки, орфоепічні хвилини, орфографічне приговорювання – сприяють формуванню культури усного та писемного мовлення. Це пояснюється тим, що засвоєння мовних одиниць на початковому етапі потребує застосування прийомів імітації, показу артикуляції, аналізу, синтезу, узагальнення. Натомість ситуаційні завдання формують у молодших школярів мовленнєву практику завдяки створенню діалогічних чи монологічних висловлювань. Приклад завдань.

1. Ти увійшов у книжну крамницю. Як побудуєш розмову з продавчиною (-цем)? Які слова ввічливості використаєш?

2. До тебе приїхав товариш із Києва. Що розкажеш йому про рідний край?

Мовні ігри є тим важливим чинником, що мотивують молодшого школяра до пізнавальної діяльності. Приклади мовних ігор.

1. Іменниковий ланцюжок. Завдання: визнач зайве слово й мотивуй свій вибір.

День, Україна, Батьківщина, батьківщина.

2. До запропонованих слів запропонуй асоціації (уявлення зв'язку з іншим предметом).

Учитель, Карпати, мати, країна, рідне село.

3. Утвори прикметник й продовж прикметниковий ланцюжок:

Село-сільський

Як показує наше дослідження, застосування мовних ігор активізує мовленнєву діяльність учнів, розвиває логічне мислення у процесі вибору рішення, що сприяє формуванню креативних здібностей.

Інформаційний простір, у якому знаходяться молодші школяра, вимагає від учителя застосування різних видів роботи з медіапродукцією. Qr-коди, що розміщені у підручниках «Українська мова та читання», є важливим матеріалом для розвитку в учнів орфоепічних умінь, висловлення власного судження щодо прослуханого тексту. В Типових освітніх програмах мовно-літературної освітньої галузі визначено медіапродукти, які рекомендовано використовувати в процесі навчання молодших школярів української мови [7]. З-поміж них назвемо окремі: візуальні медіа (книжка, журнал, газета, фотографія, малюнок, комікси), аудіовізуальні (мультфільми, кіноафіша), інтернет (віртуальне спілкування, комп'ютерні ігри, реклама) тощо.

Застосування взірців медіапродуктів й створення власних сприяє розвиткові в учнів фантазії, свого погляду на подію, захоплює молодших школярів новизною завдань. Ця робота вимагає від них максимальної творчості.

Застосування інноваційних методів навчання на уроці української мови є провідною умовою у формуванні в молодших школярів креативності. У першу чергу, наголошуємо на застосуванні методу дослідження (зверніть увагу на назву змістової лінії: досліджуємо мовні явища). Вивчаючи мовні явища на основі їх аналізу та узагальнення, учень усвідомлює їх природу та особливості. На початковому етапі можна рекомендувати схем-алгоритми. Наприклад, поясни написання слова «весна» та сформулюй висновок. Користуйся такою схемою: вимов слово, постав наголос, визнач ненаголошений склад, зміни слово, щоб наголошений став наголошеним, поміркуй, чому вимова у слів різна, а написання однакове, сформулюй висновок щодо написання букв, що позначають [е и] у ненаголошеному складі, звір свої міркування із підручником.

Дискусія належить до тих методів, що стимулює учня до пошуку рішень. Приклад організації дискусії на уроці української мови. Учні об'єднані в групи й готують відповідь на проблемне питання.

У Вас на уроці присутня Родзинка. Під час написання пояснювального диктанту у неї виникла проблема: чому у дієслові «пишете» особове закінчення – ете, а в дієслові «говорите» – ите. Побудуйте міркування для Родзинки щодо написання особових закінчень дієслів.

З-поміж інших інноваційних методів навчання розвиткові креативних здібностей сприяють: кубування, гронування понять, «шість цеглинок», легоконструювання та інші, вибір яких залежить від

вікових особливостей (перший чи другий-четвертий класи).

Висновки. Розкрито ключові поняття проблеми дослідження, сформульовано дефініцію «креативні здібності» як індивідуально-психологічні особливості учня, що забезпечують успішне оволодіння компетенціями з предмету «Українська мова» та ефективну їх реалізацію в мовленнєвій діяльності. Сформульовано педагогічні умови для розвитку у молодших школярів креативних здібностей та розкрито шляхи їх реалізації.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у добірці компетентнісних завдань, що спрямовані на соціалізацію особистості молодшого школяра у сучасних умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вашуленко М. С. Методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Навч.-метод. посібник. Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.
2. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.
3. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від

21 лютого 2018 року № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

4. Задорожня Л. О. Креативна особистість. URL: <https://sites.google.com/site/zadorozna-lubovoleksandrivna/home/vizitka>.

5. Закон України. Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

6. Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.

7. Навчальні програми для 1-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

8. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. Проблеми освіти: Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.

9. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*: [наук.-метод. журнал]. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 120–131.

10. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 220 с.